

MUTAFFAKKIR OLIMLARIMIZ O'QUV FAOLIYATI XAQIDAGI QARASHLARI

Nasimov Doston Sobir o'g'li, JDPI, magistr

Annotasiya: Ushbu maqolada ta'lim sifatiga erishishda o'quv faoliyatining o'rni, o'quv–biluv motivlari va ularning ta'limni o'zlashtirishdagi o'rni, o'quv faoliyati ta'limda samaradorlikka erishishning zarur sharti ekanligini mutaffakkir olimlar tomonidan o'rganilishi masalasi yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: motiv, o'quv–biluv motivlari, ta'lim, dars, o'zlashtirish, o'quv faolligi, xulq, qiziqishlar, motivasiya, faoliyat, kasb, o'qish, maktab, o'quvchi, tadqiqot.

Inson faoliyati asosida turli-tuman maqsadlar yotadi. Maqsadlarni esa ma'lum ehtiyojlar yuzaga keltiradi. Ana shu jarayonlar, unda insonga nisbatan inson omilining ta'siri Sharq mutafakkirlari asarlarida o'z aksini topgan.

Abu Nasr Muhammad ibn Muhammad ibn Uzlug' Tarxon Farobiy (879-950) bolalarning fe'l-atvoriga qarab ta'lim–tarbiya jarayonida “qattiq” yoki “yumshoq” usullaridan foydalanish kerak deb hisoblagan:

1. Tarbiyalanuvchilar o'qish-o'rganishga moyil bo'lsa, ta'lim – tarbiya jarayonida **yumshoq** usul qo'llaniladi.

2. Tarbiyalanuvchilar o'zboshimcha, itoatsiz bo'lsa, **qattiq** usul qo'llanilishi lozim.

Ya'ni u avvalgi usulga ilhomlantiruvchi, ikkinchi usulni esa majbur etish usuli deb biladi.

Abu Rayxon Beruniy (973-1048) o'z asarlarida ta'limning ko'rsatmaliligi, izchil, maqsadga muvofiq bo'lishi kerakligini, shaxsning barkamolligi, kishilar o'rtasidagi ijobiy axloqiy munosabatlar va oliyjanoblik kabi yuksak fazilatlarining mohiyatini asoslab bergan. Bu tamoyillar albatta o'quvchida o'qishga bo'lgan ijobiy munosabatni shakllantiradi, ya'ni unda o'qishga nisbatan motiv yuzaga keladi.

Uning fikriga ko'ra, bilim olish uchun o'quvchilarda avvalo intilish va qiziqish bo'lishi kerak. Darhaqiqat, nimanidir o'rganish, tadqiq qilish uchun insonda intilish, harakat va qiziqish bo'lmasa, u hech narsaga erisha olmaydi. Olimning mazkur fikrlarini fan tilida o'quv faoliyatiga nisbatan ehtiyoj tug'ilsagina o'quv motivlari shakllantirilishi mumkin, deya talqin qilsa bo'ladi.

Ta'limda o'quvchini zeriktirmaslik uchun o'rganiladigan fanlarni almashtirib turish kerak. O'quvchi fandan fanga o'tib tursa, turli bog'larda yurganga o'xshaydi. Birini ko'rib ulgurmay, boshqasi boshlanadi va u "Har bir narsada o'ziga yarasha lazzat bor" deyilganidek, ularga qiziqadi va o'qishni istaydi. Bir xil narsaning bayoni bolani charchatadi va xotirasida hech nimani saqlay olmaydi.

Abu Rayhon Beruniy ilm olishda takrorlashga zo'r berib, yosh o'quvchilarni toliqtirib va zeriktirib qo'ymasdan, turli psixologik usullarni qo'llashni, shu orqali ularning tafakkurini boyitib, bilimlarini chuqurlashtira borishni ilgari surgan buyuk olimdir. Ya'ni o'qishga nisbatan bo'lgan qiziqishni so'ndirmaslik uchun bolalarning yoshiga xos psixologik xususiyatlar albatta inobatga olinishi kerakligini e'tirof etadi.

Beruniyning fikricha, insonlar hayotidagi zarurat va ehtiyojlar ularda ilm olish uchun talablarni keltirib chiqaradi. "Maqsad gapni cho'zish emas, - deydi Beruniy – balki o'quvchini zeriktirmaslik, chunki doimo bir xil narsaga qaray berish malollik va sabrsizlikka olib keladi.

Qomusiy olim **Abu Ali ibn Sinoning** fikricha, inson tafakkuri, aqlining kuchi bir necha bosqichdan iborat. Aqliy kuchlar dastlab mutloq tinch, sokin holatda bo'ladi. Bolalardagi yozishni, o'qishni o'rganishdagi potensial kuchlar shunga misol bo'la oladi. Abu Ali ibn Sino bu kuchlarni moddiy kuchlar deb nomlagan, ya'ni mazkur kuchlarni tashqi motivlar deb tushunsa bo'ladi. Sekin-astalik bilan bu kuchlar harakatga aylanadi, bular mehnat quroli samarasidir, ya'ni mehnat quroli orqali harakatga keladi va namoyon bo'ladi. Bu holatni bola yozishni xohlab turibdi-yu, ammo yozish quroli bo'lgan qalamning yo'qligi bilan izohlash mumkin. Bu ikki kuchni Ibn Sino ro'yobga chiqishi mumkin bo'lgan kuch

deb atagan. Nihoyat, uchinchi kuchni esa irodaning yetishmasligi bilan tushuntirib beradi. Ya'ni shunday holatning kuchi bor, ammo uni ishlatishga, ro'yobga chiqarishga bolada iroda yetishmaydi. Alloma nazarida, shu kabi uch holat bilan bilim olish izohlanadi.

Abu Ali ibn Sino "Tadbir ul manozil" asarining maxsus bo'limida bolani maktabga jalb qilish haqida to'xtalgan. Asarda u bola jamoada bolalar bilan o'qisa, zerikmaydi, ularda fanni egallashga qiziqish yuzaga keladi, bir-biridan qolmaslik uchun harakat, musobaqalashish istagi rivojlanadi, deydi. O'qitish bolaning mayl va qobiliyatini hisobga olgan holda olib borilishini ta'kidlaydi. O'qituvchi bolalarga ta'lim berishga kirishishdan oldin, o'quvchining xulq-atvorini o'rganishi va bilimlarini tekshirib ko'rishi kerak bo'ladi. Avvalo, u o'quvchining nimaga e'tibor berishini tekshirib ko'rishi lozimligini uqtiradi.

Temuriy shaxzoda **Mirzo Ulug'bek** (1394-1449) fikricha, maktab va madrasalarda berilgan nazariy bilimlarni amaliyotga tatbiq etish maqsadida mudarrislardan o'quvchilar bilan rasadxonalarda amaliy mashg'ulotlar o'tkazishni talab etadi, bunga o'zi rahbarlik qildi. Uning fikricha, bolalarning bilim olishni istamasligi mudarrisning nodonligidandir, chunki bunday tarbiyachilar ta'lim usullarini noto'g'ri qo'llash bilan bolalarning bilimga qiziqishini so'ndiradi. Mudarris, avvalambor, o'zini tarbiyalashi, bilim va malakalarni egallashi lozim.

Allomaning uqtirishicha, bolaning bilim olishga bo'lgan qiziqishi, havasini oshirishda u tarbiyalanayotgan muhit muhim o'rinni egallaydi. Uning ilmlarni o'rganish yo'llari haqidagi ta'limoti, shaxsiy na'muna bo'lish usullari g'oyatda muhimdir.

Zokirjon Mulla Xolmuhammad o'g'li Furqat (1858-1909) ta'lim berishda faqatgina kitob va boshqa o'quv qurollarigagina emas, balki qo'shimcha texnik vositalardan foydalanishning samarasi haqida quyidagicha bayon etadi: "... kamina Zokirjon Furqat va Hoji Zuhur ul gimnaziyani ko'rub tomosha qilduk. Daf'ai avval janobi mazkurning takliflari ilan gimnaziya kirib, amonlashib, marhamat aylab,

o'zlari yo'l boshlab sobikan ilm xosiyati birlan bino bo'lg'on hikmatxonadagi asbob va olotlarni ko'rsatdilar. Aning tomoshasida bizlarga ko'p xayriyatlar yuzlandi va aqlimiz lol bo'ldi. Gustoxlik yuzidin ba'zi ash'yo va asboblarni so'raduk, xaqiqatini bayon qilib tushuntirdilar... Mazkur shogirdlarni zexnini ochmoqqa darsxonalarga batadrij intikol qildirub, ta'lim berur ekanlar”.

Samarqand pedagogika muhitining yorqin namoyandalaridan biri **Saidahmad Hasanxo'ja o'g'li Siddiqiy (1864-1927)ning** pedagogik faoliyatiga chuqur nazar solinsa, shu narsa alohida ko'zga tashlanadiki, u eski maktab ta'lim – tarbiya uslubining eng ilg'or tomonlarini qabul etgan holda, masalan, kerakli ma'lumotni yod olish, keyin uni izohlab bera olish, o'quv va tarbiya ishiga ongli yondashuv asosida qurishga harakat qilgan. U mashg'ulotlarni qat'iy jadval asosida o'zbek, rus va tojik tillarida olib borgan. Tabiatshunoslik, geografiya darslari tabiat qo'ynida o'tkazilgan, bu mashg'ulotlar davomida o'qituvchi o'z shogirdlariga olam sirlari va ularni egallashlari lozimligi haqida qiziqarli tarzda hikoyalar qilib bergan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Э.Торндайк. Процесс учения у человека / Пер. С англ. – М.: Изд-во иностр. Лит-ры, 1931. – 317 с.
2. F.I. Haydarov, N.I. Xalilova. Umumiy psixologiya. –T.: 2010-yil. 275-276betlar.
3. Е.Л. Деси и др. Мотивация и образования. 1991 г. 325-326 с.
4. Д.Н.Узнадзе. Психологические проблемы мотивации поведения. Тбилиси.: Наука. 1968 год. 212 с.
5. Э. Ғозиев. Ўқувчиларнинг ўқув фаолиятини бошқариш. – Тошкент: Ўқитувчи, 1988, 104 б.
6. Malikaxon Qodirova, МАКТАБГАЧА YOSHDAGI BOLALARNING BILISH QOBILİYATLARINI RIVOJLANTIRISH , Журнал Педагогика и психологии в современном образовании: № 3 (2021): Zamonaviy ta'limda Pedagogika va psixologiya fanlari

7. Malikaxon Qodirova, МАШҒУЛОТЛАР ВА УЛАРНИНГ БОЛА ИДРОКИНИ ШАКЛЛАНИШИДАГИ АҲАМИЯТИ , Журнал Педагогика и психологии в современном образовании: № 1 (2021): Zamonaviy ta'limda pedagogika va psixologiya fanlari
8. Malikaxon Qodirova, O'SMIRLAR PSIXOLOGIYASI VA O'SMIR XULQATVORINING O'ZIGA HOSLIGI , Журнал Педагогика и психологии в современном образовании: № 3 (2021): Zamonaviy ta'limda Pedagogika va psixologiya fanlari
9. Malikaxon Qodirova, AGRESSIYANING NAZARIY ASOSLARI , Журнал Педагогика и психологии в современном образовании: № 3 (2021): Zamonaviy ta'limda Pedagogika va psixologiya fanlari
10. Malikaxon Qodirova, ВОСПРИЯТИЕ " Я " У ДЕТЕЙ , Журнал Педагогика и психологии в современном образовании: № 1 (2020): Journal of Pedagogy and psychology in modern education
11. Malikaxon Qodirova, ЧЕЛОВЕК И СТРЕСС , Журнал Педагогика и психологии в современном образовании: № 1 (2020): Journal of Pedagogy and psychology in modern education
11. Абдурасулов, Р., & Ташпулатова, Н. (2019). Философские и психологические особенности занятий восточными единоборствами в процессе формирования личности. *Человеческий фактор: Социальный психолог*, (1), 7-11.
12. Toshpo'latova, N. (2021). СНЕТ ТИЛИ ФАНЛАРИНИ О'QITISHDA O'QUVCHINING INDIVIDUAL PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARINI HISOBGA OLISH USULLARI. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, (2).
13. Toshpo'latova, N. (2021). ТАЪЛИМ МУАССАСАСИ РАҲБАРИНИНГ МУЛОҚОТИ ТАЪЛИМ САМАРАДОРЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ ОМИЛИ СИФАТИДА. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, (3).

14. Toshpo'latova, N. (2022). ЎСМИРЛИК ДАВРИНИНГ ПСИХОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИНИ ҲИСОБГА ОЛГАН ҲОЛДА ЁНДОШУВНИНГ АҲАМИЯТИ. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, 2(3).
15. Toshpo'latova, N. (2022). ЎСМИРЛАРДА САЛБИЙ ХУЛҚ АТВОРЛАРНИНГ ЮЗАГА КЕЛИШ САБАБЛАРИ ВА УНИ ОЛДИНИ ОЛИШ ИМКОНИЯТЛАРИ. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, 2(3).
16. Toshpo'latova, N. (2022). OILADA MA'NAVIY TARBIYANI SHAKLLANTIRISHDA OТА-ONALARNING VAZIFALARI. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, 2(5).
17. Toshpo'Latova, Nodira Xudjamuradovna (2022). O'QUVCHILAR TAFAKKUR XUSUSIYATLARINI SHAKLLANTIRISHDA INTERFAOL USULLARNING O'RNI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2 (2), 701-706.
18. Toshpo'latova, N. (2021). YOSH AVLODNI TARBIYALASHDA O'QUVCHILAR RUHIYATINI HISOBGA OLISH. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, (1).
19. Munarova Rano Usarovna, Saparova Zamira Ibrahimovna, Yuldoshev Sardor Asliddin oâ€™™gli, Akhmedova Shokhida Mukhtarovna. THE EDUCATION OF TALENTED STUDENTS AS A PEDAGOGICAL PROBLEM. *EPR International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR)*-ISSN: 2455-3662, 2019
20. Axmedova, S. (2019). FACTORS AND TRENDS OF ECONOMIC GROWTH. *Экономика и социум*, (10), 17-20.
21. Shagazatova, B. X., Mirkhaydarova, F. S., Artikova, D. M., Axmedova, F. S., & Kudratov, N. A. (2019). FEATURES OF DIABETES MELLITUS IN HIV-INFECTED PATIENTS. *Toshkent tibbiyot akademiyasi axborotnomasi*, (1), 149-152.

22. Munarova Rano Usarovna, Rozikova Munzira Dodoevna Uralov Anvar Abdumalikovich, Akhmedova Shokhida Mukhtarovna. (2020). Possibilities Of Self-Education In The Manifestation Of Genius Personality. International Journal of Advanced Science and Technology, 29(08), 3626-3631. Retrieved from <http://sersec.org/journals/index.php/IJAST/article/view/25584>
23. Axmedova, S. (2022). TA'LIM-TARBIYA JARAYONIDA SHAXSGA YO'NALTIRILGAN TA'LIM. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 2(4). извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/5881>
24. Axmedova, S. (2022). MAKTABLARDA O'QITISH TIZIMINING TA'LIM OLUVCHILAR YOSHI BILAN BOG'LIQLIGI. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 2(4). извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/5879>
26. Axmedova, S. (2022). SAMARALI RAHBARLIKKA XOS XISLATLAR. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 2(5). извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/5102>
27. Majidov, J. (2021). SHAHSGA TIZIMLI ENDAHIIDA QADRIYATLARINING URNI. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, (3). извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/4325>
28. Majidov, Jasur Baxtiyarovich (2022). SOTSIAL INTELLEKT VA UNING INSON HAYOTIDAGI O'RNI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2 (2), 608-613.
29. Эшонкулова, Х. (2022). ИҚТИДОРЛИЛИК МУАММОСИНИНГ ПСИХОЛОГИК ТЕНДЕНЦИЯЛАРИ. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 2(7). извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/5762>

30.Жасур, М. (2022). ГЕНДЕР УСТАНОВКАЛАРИ ВА ИЖТИМОЙЛАШУВ ЖАРАЁНИНИНГ ЎЗИГА ХОСЛИГИ. *Involta Scientific Journal*, 1(6), 69-77.

31.Жасур, М. (2022). ГЕНДЕР УСТАНОВКАЛАРИ ВА ИЖТИМОЙЛАШУВ ЖАРАЁНИНИНГ ЎЗИГА ХОСЛИГИ. *Involta Scientific Journal*, 1(6), 69-77.

32.Мажидов Жасур, & Ҳамдамов Ҳайдарбек. (2022). ШАХСГА СТРУКТУРАВИЙ ЁНДАШИШДА ҚАДРИЯТЛАРНИНГ ЎРНИ. *Involta Scientific Journal*, 1(7), 138–148. Retrieved from <https://involta.uz/index.php/iv/article/view/255>